

EDIČNÍ POZNÁMKA

I

Theatrum mundi minoris. Široký plac neb Zrcadlo světa bylo vydáno dosud jedenkrát, a to v r. 1605. Vytlačeno bylo na Starém Městě pražském u Jiříka Nigrina jako kniha osmerkového formátu v pergamenové vazbě. Výchozím textem pro edici nám byl exemplář uložený v Moravské zemské knihovně v Brně, sg. ST1-024 371. Přihlíželi jsme i ke dvěma cizojazyčným vydáním, která se v jisté míře s českým překladem shodují; je to francouzsko-latinský tisk Le Théâtre du monde, où il est fait un ample discours des misères humanines, Paříž 1583, z Moravské zemské knihovny v Brně, sg. ST1-0000 936, a tisk německý Theatrum mundi et Speculum vitae humanae. Das ist Schauplatz der Welt und Spiegel des Elend und Armutseligkeit des Menschen durch alle und jede Alter und Stände menschliches Lebens, Lindau 1609, též z fondů Moravské zemské knihovny v Brně, sg. ST1-802 998.

Obecné zásady

Edice má charakter čtenářský, odstraňuje proto staročeskou grafiku, přitom však usiluje o zachování původní zvukové podoby textu. Ediční zásady se opírají o Zásady transkripce českých textů z barokní doby stanovené Josefem Vintrem (Listy filologické 1998, č. 3–4, s. 341–346) a též o ediční zásady stanovené a použité Alexandrem Stichem a Radkem Lungou ve vydání Starých pamětí kutnohorských Jana Kořínka (Lidové noviny, Praha 2000, ed. řada Česká knihnice, s. 531–560), zejména pro jejich zřetel k dnešnímu čtenáři.

Grafika

Text původního vydání byl vysázen několika typy písma. Převažuje fraktura, a to v několika velikostech (vysoká, polovysoká, normální a výjimečně též drobná); toto odlišení nepovažujeme za podstatné, nemá ani zřetel stylotvorný, proto jej nerespektujeme. Latinské citace, hojně zejména v předmluvě, byly původně tištěny kurzivou, latinská vlastní jména a reálie nejrůznějšího typu související s antikou pak antikvou. Kurzivu i antikvu souhrnně převádíme na kurzivu.

Podobu slov převedených na kurzivu zachováváme, přestože jsou leckdy variantní (nom. sg. *miserie/miseriae*), chápeme ji jako doklad obtížné a nejednotné recepce cizího jazyka. Zachováváme rozdíly vyskytující se u téhož slova odlišeného typem písma (*Caligula/Calligula*, *Philipus/Phillipus*).

Vzácně se vyskytující výrazy a verše psané řeckou abecedou jsme zachovali.

Text český (v předloze tištěný frakturou) upravujeme podle následujících pravidel:

Variantní podoby vlastních jmen (na rozdíl od textu kurzivního) sjednocujeme podle platných pravidel českého pravopisu (*Pirrhos/Pyrrhos/Pyrrhos* > *Pyrrhos*).

Zdvojená písmena obecně odstraňujeme (*tyrran* > *tyran*, *rada* > *rada*, *kontrffekt* > *kontrfekt*), avšak u vžitého latinského výrazu *summa/summou* geminátu ponecháváme. Zvláštním případem je výskyt gemináty *vv*, kterou přepisujeme jako *w* (z *Uračovva* > z *Uračowa*). Slova tvořená odvozením upravujeme podle dnešních pravidel (*hliněnný* > *hliněný*, *měký* > *měkký*). Odstraňujeme hláskové skupiny *-th-*: (*Mathouš* > *Matouš*, *létha* > *léta*, nikoli však *athenienský*), u slov cizího původu v češtině zdomácnělých (o čemž svědčí i v tisku použitá fraktura) zjednodušujeme původní způsob psaní (*Šternbergk* > *Šternberk*, *purghrabi* > *purkhrabi*, *mintzmeustr* > *mincmejstr*). Grafém *g* přepisujeme podle dnešní výslovnosti (*regiment*, *rejstřík*).

Psaní velkých písmen upravujeme podle dnešní praxe, respektujeme však majuskuli užitou u slov z oblasti náboženské (*Pán*, *Spasitel*, *Písmo*, *Bůh*, *Boží*; ale *božský*).

Zkratky sjednocujeme, užíváme typ, který je nejfrekventovanější (*libe:/lib.* > *lib.*, *komo.* > *kom.*) Vžité zkratky v textu nerozepisujeme (*JMC*, *VM*, *S*, *STD*), plné znění těchto zkrácených výrazů uvádíme ve slovníčku, nebo, pokud je třeba doplnit je komentá-

řem, ve vysvětlivkách. Výjimkou jsou zkratky na konci slov (*cui-usq* > *cuiusque*) či znaky (& > *et*, &c > *etc.*), které rozvádíme.

Číslovky označující pořadí vládnoucího panovníka přepisujeme číslicemi římskými (*Maximinus 26.* > *Maximinus XXVI.*). Číslovky v textu vedené jednotně jako řadové rozlišujeme na základní a řadové podle pozice počítaného substantiva (*15. kapitola/kapitola 15*).

Typografické zkratky nezachováváme, rozepisujeme je (*nové* > *nového*, *to* > *toho*, *směšné* > *směšného*).

Hláskosloví a tvarosloví

Psaní *i/y* upravujeme podle platných pravidel, dbáme však, aby nedošlo ke změně výslovnosti (*zrnýčko*). Ponecháváme tvar akuz. pl. *přátely* (tvrdé skloňování), ale naopak tvar inst. pl. *palácý* měníme na *-i*. Psaní *dy*, *ty*, *ny* u slov cizího původu sázených původně frakturou upravujeme (*kronikář*, *praktiky*, *athenienský*, *mediolánský*, *subtilný*, *Faustina*), ale spojení písmen *tý* ponecháváme (*subtýlný*, *Faustýna*).

Dobové souhláskové skupiny ponecháváme (*nětco*, *vzáctný*, *ovotce*, *životčích*), zachováváme i kolísání, stejně tak i protetické *v-* (*vostrovtipný*), hiátové *-h-* (*izrahelský*) a skupinu *-dl-* (*učedlník*).

Dvojitou podobu tvarů slovesa být (*jsem/sem*, *jme/sme*) respektujeme.

Znělé a neznělé hlásky upravujeme podle dnešních pravidel: (*spěv* > *zpěv*, *spítatel* > *zpytatel*, *zbírali* > *sbírali*, *prozba* > *prosbá*), tvar *zpomínali* měníme na *zpomínali*, vzácně se vyskytující předponu *zs-* zjednodušujeme na *z-* (*zstvrdil* > *ztvrdil*, *zstrestal* > *ztrestal*). Podle dnešního úzu upravujeme předložky *s* a *z*. Dvojici *skropený/zkropený* zachováváme, v kontextu výrazy vyjadřují různou míru vlastnosti.

Kolísání ve tvarech respektujeme (*způsob/zpuosob*, *větčí/větší*, *obvzláště/obvzláště*, *prázdný/prázen*, *abyste/abyšte*). Ponecháváme též kolísání v kvantitě v základech slov; oporou nám je, vyskytne-li se odlišná kvantita též v jiných slovech téže slovo tvorné čeledi (*dívaldo*, *vyzdvižená*), v koncovkách dodržujeme kolísání v nom. pl. mask. (*muží/muži*), v ostatních případech koncové *-í* upravujeme (*dní* > *dni*), dbáme však na syntaktický kontext.

Ponecháváme kolísání ve tvaru číslovky *tři/tří*.

Dlouhou koncovou hlásku u sloves ve tvaru infinitivním či v 1. os. sg. označenou *-j* (*znátj, já vykračugj*) přepisujeme jako krátkou. Respektujeme délku v komparativech příslovčí (*radějī*).

Místa se vyskytující stopy původního skloňování slov přejatých z jiného jazyka zachováváme, zejm. v ak. sg. (*mudrce Aristotelem, Persepolim město*), tvar akuzativu byl použit i ve významu nominativu (*ibin*). Nejednotnou koncovou délku u substantiv končících původně dvojhláskou *-io* sjednocujeme na *-í* (*conclusrī*).

Problematické je zachování kolísajících tvarů zájmen (především osobních), jež může zatemnit smysl textu. S ohledem na čtenářský charakter edice jsme proto přikročili k jejich úpravě podle dnešních pravidel.

Jevy vyskytující se ojedinele a nemající oporu v systému jazyka hodnotíme jako chyby a opravujeme je (*králoství > království, navštěvovati > navštěvovati*).

V poslední části textu je na některých místech kvantita doplněna rukou písaře. Změny takto učiněné a vymykající se tehdejší praxi nerespektujeme (*bídý světa*), nereprodukuje ani písařovy drobné glosy.

Hranice slov, členění textu

Při určování hranice slov se přidržujeme dnešních pravidel, vzácně spojované předložky s následujícím jménem oddělujeme (*semnou > se mnou*), naopak často oddělené části spojek a příslovných spřežek spojujeme (*jestli že > jestliže, proto že > protože, tak že > takže*), dbáme však na kontext sdělení a odlišujeme předložkovou vazbu od příslovečné spřežky (v *tom/vtom, do konce/dokonce, nad to / nadto nadevšecko*). Ojedinele se vyskytující předpony psané odděleně připojujeme (*na vorajī > navorajī*).

Interpunkce — opět se zřetelem ke čtenářskému charakteru edice — se řídí v zásadě současnými pravidly, ponecháváme však některé dobové zvláštnosti, jako je dvojtečka nebo otazník uprostřed věty ve výčtových řadách s následujícím malým písmenem.

Dvojtečku doplňujeme tam, kde uvozuje přímou řeč či citaci (v původním tisku je zde užita nesoustavně). U vět zřetelně tázacích v některých případech chybí otazník, doplňujeme jej. Vzácně se vyskytující středník (čtyřikrát) nahrazujeme čárkou, neboť zde plnil její funkci a v analogických případech byla právě čárka v původním textu použita. Chybně umístěné závorky upravujeme.

Zachováváme v zásadě původní členění textu na odstavce. Výjimkou jsou případy, kdy je rozsáhlé souvětí, zpravidla odporovací či stupňovací, rozděleno do dvou celků. Tehdy obě části (logicky k sobě náležející, ale formálně oddělené) spojujeme do jednoho souvětí, a je-li v tomto případě text původně dokonce rozdělen do dvou odstavců, rozdělení rušíme. Zachováme též původní oddělení verše od ostatního, prozaického textu.

Opravné a doplňující editorské zásahy do textu jsou minimální, usilovali jsme o zachování jeho pokud možno věrné podoby, byť by formulace myšlenek nebyla vždy zcela jasná. I v tom spatřujeme zajímavé svědectví o soudobé literární práci. Vzácné emendace jsou označeny hranatými závorkami.

Text je v původním tisku opatřen margináliemi; ty uvádíme ve vysvětlivkách, ovšem pouze v případě, že mají objasňující charakter, např. ve vztahu k pramenu citace nebo parafráze. Tehdy je uvádíme ve špičaté závorce, s odkazem na příslušnou stranu editovaného textu. Mají-li však pouze upozorňovací či resumující ráz, pomíjíme je.

První část textu, Epistola dedicatoria, byla v původním tisku dodatečně ručně a nesprávně paginována. Správnou paginaci uvádíme římskými číslicemi. V dalším textu je reprodukována původní foliace.

V edici neuvádíme cenzurní povolení (f. 169b) převzaté Vodňanským z vydání, jež měl pro svůj překlad k dispozici, „*Sententia licentiae antverpiensis. Hoc minoris mundi Theatrum, quod sanctae catholicae romanae ecclesiae religioni contrarium sit, continet nihil et humanis usibus utilissimum est dignumque, ut imprimatur. Henricus Zibertus a Dunghen STD canonic. Antverpiensis*“ (Výrok antverpské cenzury: Toto Theatrum mundi minoris, jež je v rozporu s učením svaté církve katolické, neobsahuje nic užitečného pro lidské konání, je však hodno vytisknutí. Henricus Zibertus a Dunghen, STD, kanovník antverpský) (přel. J. Matl).

Neuvádíme seznam tiskařských chyb (f. 170a) „Errata, tj. pochybení v této knížce Širokého placu neb Zrcadla světa nedopatřením *correctora* přehlednutá, dobrotivý čtenář tímto způsobem napraví. Jestliže pak z nedopatření některá méně škodná *vicia*, buď že litera za literu proměněná jest, jse najdou, to dobrotivý čtenář sám snadno napraví“, 24 vyznačených chyb jsme v textu opravili.

Dále vypouštíme text na f. 170b: insignie tiskařovy „*Insignia typographi Georgii Nigrini a Nigro ponte*“ a dedikační verše, které tiskaři věnoval Jiří Carolides:

„*Cernis in hoc clypeo, qui sternit flumina, pontem / lilia cum crista quem bicolore tegunt? / Caesareum est munus, partum virtute Nigrini, / qui mersis lucem dat geniumque libris. G.C. a C.P.C.*“ (Vidíš na tomto štítu most, co překryje věky, / jež též lilie kryjí s chocholem o dvou barvách? / Je to císaře dar a čestně ho Nigrinus získal, / vždyť vydat umí knihy a jejich moudrost. Georgius Carolides a Carlsperga, poeta caesareus) (přel. J. Matl).

Konečně vynecháváme cenzurní povolení (f. 171a) „*Cum facultate superiorum*“ (Se svolením vrchnosti) udělené českému vydání, jméno tiskárny a dataci (chronogram): „Vytištěno v Starém Městě pražském u Jiříka Nigrina. Léta: HoDie MIHl Cras tibl.“ (Dnes mně, zítra tobě, 1605)

Kromě vyznačených errat byly emendovány tyto tiskařské chyby a odchýlení od běžné praxe:

XII aquam] Aquam, XIV sspisu] spisu, XIV atrium Libertatis] Atrium Libertatis, XV sloužil] sloul, XVIII králoství] království, XXII člověká] člověka, XXIII začátkův] začátkův, XXIII věčně] věčně, XXX Valerius maximus] Valerius Maximus, XXX ábyšte] abyšte, XXXV skutuom] skutkuom, XL hojněšího] hojnějšího, XLI carerze] carenze, LI tohototo] tohoto, LIII olympiaco] Olympiaco, LIX iucanda] iucunda, LX francouskou] francouzskou, 5b pejcha] pejchu, 10b přizozeným] přirozeným, 13a zázračně] zázračné, 15a vylizání] vylizání, 24a muselo] museli, 27a kteréhož] kteréž, 27b Plurarchus] Plutarchus, 29a rozvažují] rozvažuje, 29b spuosobem] zpuosobem, 30b ty tam si?] ty tam si., 32b nedoprovdíme] nedoprovodíme, 38a kterýmž] kterouž, 39b prsů cizího] prsu cizího, 40a Caligula] Caligulu, 42a pars est] par est, 42b všeho vůkol] z všeho vůkol, 45a bobožný] bezbožný, 46a svým] svých, 47a jimž] jimiž, 52a s počátku] z počátku, 53b něhonic] něho nic, 54a fomu] formu, 55b oportnit] oportuit, 57b indos] Indos, 62b s Skryksmanskými] s kryksmanskými, 64a naklády] náklady, 73b molho] mohlo, 74b a a přitom] a přitom, 77a germanicis] Germanicis, 79b s dobré] o dobré, 81a opravdová] opravdový, 97b manžleského] manželského, 108b našťevovati] navštěvovati, 112a kteréž] kterouž, 119a také] také, 121a když na jejich]

když jejich, 123a v níchž] v níž, 123b nimiž] nímž, 125a anatamovati] anatomovati, 126b Mecaenati] Maecenati, 130a částka] částku, 130a člověk] člověk, 131a ukrutnosti] ukrutností, 135b v níž] z níž, 134a každodědně] každodenně, 139b oppatrní] opatrní, 141b nejslavněších] nejslavnějších, 150b proměny] proměněny, 152a klárům] klárem, 156b jimiž] jíž, 162b nejžalostivější] nejžalostivější.

Hana Bočková

II

Latinské texty v edici jsou vydány podle pravidel, obvyklých pro vydávání pramenů 16. a 17. století. V zásadě je užito pravopisu běžného v edicích klasických autorů, v maximální míře se však snaží edice zachovat charakteristické rysy latiny tisku. To se týká zejména nejednotné podoby vlastních jmen. Běžné zkratky jsou v textu rozvedeny většinou bez označení, pouze v těch případech, kde se jedná o zkratku nepřilíš obvyklou či doplnění editora, je tento zásah vyznačen. Změny se týkají zejména některých typických jevů dobového pravopisu: *-ij* bylo převedeno na *-ii* (s výjimkou tvarů instr. sg. a gen. pl.), znak & byl nahrazen spojkou *et*, *e* přepsáno jako *ae*, u dublet *v/u* je užito *v* tam, kde je toto v vyslovováno, ovšem kromě skupin na *-su-*, *-qu-*, *-ngu-*, po nichž následuje samohláska. Vypuštěny byly v prameni užití akcenty. Psaní velkých písmen se řídí současnou praxí.

Velká písmena jsou však ponechána u adjektiv odvozených od vlastních jmen a u slov vyjadřujících zvláštní aspekt, např. náboženskou úctu (*Deus*, *Dominus* a pod.). Rétorická interpunkce je nahrazena interpunkcí logickou, participiální a infinitivní vazby, stejně jako vazby ablativu absolutního, čárkou odděleny nejsou.

Pro latinské texty jsou ve vysvětlivkách užity již vydané české překlady. U nepřeložených textů byl pořízen překlad zvláště pro tuto edici. Překlad dedikačních veršů v závěru předmluvy se snaží v maximální míře respektovat jak metrickou, tak významovou stránku originálu.

Jiří Matl

Děkujeme Alexandru Stichovi za rady a odborné vedení, Daně Martínkové a Janu Martínkovi za pomoc při práci s latinskými texty dedikačních básní a Janu Jandovi za pomoc při doplnění vysvětlivek.